

SZÍNHÁZ ÉS MŰVÉSZET

Aki megteremtette a Nemzeti Színház muzeumát

Séta didergős hidegben érdekes színháztörténeti emlékek közt

A színház ne csak szórakozóhely, hanem valamennyire iskola és a művészet temploma is legyen, — mondja Pataki József

A Nemzeti Színházzal szemben az Emke épületének utolsó emeletén rejtőzködik egy intézmény, amelyről kevesen tudnak: a *Nemzeti Színház múzeuma*. Amikor a lépcsőn felfelé balra, régi dolgokra emlékezem. A huszas évek elején jártam ebben a házban, amikor *Blaha Lujza*, „a nemzet csalóánya” hetvenedik születésnapját ünnepelte. Itt lakott az Emke felett és a nevezetes évfordulón a Magyar Irók Nemzeti Szövetsége nevében köszöntöttük. Most is élénken emlékszem kedves alakjára, mosolyára, amint arról beszélt, hogy este színházkezdés idején, amikor odaát megszólalnak a csengők, mindig izgatott lesz. Titokban énekelget, próbálgatja, megvan-e még a régi hangja, mert szeretne megegyszer fellépni Csiky darabjában, a Nagymamában. Ez a terve azonban már nem valósulhatott meg.

A harmadik emelet 17-es számú ötszobás lakása rejtegeti a magyar színészet történetét hézagosan tükröző színházi muzeumot, amelyet Pataki József, a Nemzeti Színház kifizető művésze hozott létre. Ő vezeti a muzeumot, amelynek most fűtelten, jéghideg termében — odakint mínusz 17 fokot mutat a hőmérő, — néhány pillantást vehetek csak az érdekes anyagra. Pataki szikár alakja korát meghazudtoló fürgeséggel mozog az érdekes relikviák közt s lelkesen magyaráz. Érdekes egyéniség a muzeum létrehozója is és az sem egészen egyszerű, ahogyan összehozta a színészmúzeum anyagát.

A jellegzetes magyar figurák, a tempós, „ázsiai nyugalmu” pusztai ember, a magyar paraszt kifizető megismerésű Pataki József mostanában elég ritkán látjuk a színpadon. Igaz, hogy a hatvanhetedik évét tapossa, kora azonban alig látszik *Peleskei nótárius* uramon, ha úgy tetszik *Peturon*, vagy *Durbints sógoron*, akik szívesen látnánk gyakrabban régi jó szerepeiben.

A színházi történet

Pataki mint bölcsészhangú frói tervekkel indult el, verseket írt, amelyek közül több meg is jelent fővárosi lapokban és azért lett szíves, mert nagy eszménykepe, Petőfi is így kezdte. Gyermekekorián legnagyobb élménye volt a nagy költő István öccsével való találkozása Kondoroson. Azért nem vándorszínészként kezdte, mint Petőfi. Az egyetemről átment a színművészeti akadémiára, ahol a régi nagyok, köztük *Ujházy Ede* és *Császár Imre* tanították a színjátszásra. *Francia tanára ugyanaz volt*, aki még mint fiatal ember a negyvenes években *Petőfi* is tanította. Emlégette is gyakorta a színinövédeknek, hogy *Petőfi szorgalmasabb növendéke volt, mint ők*.

A színiakadémia után Nagykarolyban kezdte a színészetet és hosszabb ideig működött Kecskeméten és Szegeden is. Jellegszerepekben, drámai hősök szerepeiben tűnt ki. Bánk bánt, *Petur*, *Ádámot* játszotta sikerrel. Azután *Kolozsvárra került*, ahol 1909—10-ben működött Itt a Bor-ban Baracs Imre szerepében aratta emlékezetes sikerét *De játszotta Bánkot* is és partnerei nem kisebb művészek voltak, mint *Hetgey Aranka*, *Dezseri Gyula* és *Szentgyörgyi István*, akikkel később a budapesti Nemzeti Színházban is együtt játszott. Rövid debreceni színészkedés után a fővárosi Új Színház tagja lett. Itt keltette fel a Nemzeti Színház akkori vezetőségének figyelmét és 1913-ban a *Nemzeti Színház tagja lett*. A Nemzetiben sok más alakításai között emlékezetes szerepei *Durbints sógor*, *Petur*, a *Peleskei nótárius*. A Fekete lovasban *Rózsa Sándor*, a Csikóiban az öreg csikós, a Süt a napban a tiszteletes úr.

Öreg színészekből már ifjúkorán sokat hallott a magyar színészet régi dolgairól és amikor a Színészegyesület 1913-ban pályázatot hirdetett a magyar színészet történetének megírására, különös tekintettel a Nemzeti Színház fejlődésére, Pataki is pályázott. A sok pályamunka közül kettő tűnt ki: Pataki József és Kazaliczky Antalé. Pataki nyerte meg az 1500 koronás első díjat, Kazaliczky pedig az 500 koronás második díjat. Időközben kitört a világháború és Pataki színésztörténeti munkája csak 1922-ben jelent meg nyomtatásban. Munkájára felfigyeltek. Ezután egymásután jelentek meg színházi és színésztörténeti cikkei folyóiratokban, napilapokban, köztük a *Magyarságban* is. Azóta újabb kötetre való anyag összegyűlt és ezenkívül „A magyar színjátszás és a Nemzeti Színház” cím-

mel könyvet is írt, amelyet eddig csak azért nem fejezett be, mert nem talált rá megfelelő kiadót.

Igy született meg a színházi muzeum

Tanulmányai és buvázkodásai közben jött arra a gondolatra, hogy meg kellene teremteni a magyar színészet muzeumát.

Amikor 1917-ben Ambrus Zoltán lett a Nemzeti Színház igazgatója, közölte vele elgondolását. Ambrus ezt örömmel fogadta és az ő támogatásával Pataki beadványt írt a minisztériumhoz. Akkor azonban félrevetették és csak a forradalmi idők után Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek járt sikerrel az előterjesztés, aki megbízta Patakot a muzeum létesítésével.

Öltözőszobája fiókjában kezdte gyűjteni a kisebb relikviákat. Később a színház Csokonai-utcai raktárházában kapott egy, majd két szobát. Szorgalmasan gyűjtötte az anyagot. A sajtó útján is felhívta a közönség figyelmét. Sokan ajándékoztak érdekes színésztörténeti tárgyakat és vétel útján is gyűlt az anyag. Németh Antal igazgató 1935-ben kibérelte az Emke feletti 5 szobás helyiséget és ide költözött a muzeum és a könyvtár a zeneanyaggal együtt. A muzeum és könyvtár vezetője Pataki József, a zeneanyag kezelője a népszínházi könyvtárral együtt *Turay Mihály* karnagy. Azóta sokat fejlődött a muzeum. Két szobát megtölt a színházi könyvtár. A konyha és a fürdőszoba is könyveket és kottákat őrz.

Patakiról elmondhatjuk még azt is, hogy a kommun után *Bakó Lászlóval*, *Garamszeghy Sándorral*, *Kürthy Györggyel*, *Gyenes Lászlóval* s másokkal létrehozni a Keresztény Színészek Szervezetét. Indítványára rendelték el a színháznál az igazgatásokat. Az igazolóbizottság munkájában ő is részt vett. Akkoriban a később emigrált zsidó *Roboz Imre* szerkesztésében megjelenő lap „Vészbiroság a Nemzeti Színházban” című cikkében élesen megtámadta egyebek közt Patakot is, aki szerinte „naponta vádol, kihallgat, eimerít, vagy kiemel egyes művészeket”. Ez persze baloldali túlzás volt, mert a „vészbiroság” olyan enyhén működött, hogy még a zsidó *Beregi-Berger Oszkár* sem ennek működése, hanem a keresztény közvélemény felháborodása söpörte ki a Nemzeti Színházból.

A magyar színészet hőskorának emlékei

Az egyik könyvtárteremben 1790-től kezdődően összegyűjtötték a kéziratok és kinyomatott régi színdarabokat. Közülük sok érdekes kézirat található, így *Arany János* „Szentivánéji álom” fordítása és sajátkezű írása *Katona Józsefnek*, *Verseyhgynek*, *Szigligetinek* és a magyar színpadi irodalom számos kitűnőségének.

Itt van *Vörösmarty Mihály* „Árpád ébredése” című egyfelvonásos játéka első példánya is; a darabot 1837-ben a Nemzeti Színház megnyitó díszelőadásán játszották. A ritka példányoknak másodpéldányai, a rendezői és sugópéldányok is itt találhatók. Az eredeti példányokat ugyanis muzeális tárgyként őrzik és nem adják ki. Pataki nagy rendben tartja a könyvtárat is, katalógusban több, mint ezer színművet tart nyilván.

Az első magyar színtársulat, *Kelemen László* társulatának működéséről kevés emléktárgy tanuskodik. Úvegszekrényben őrzik az első magyar előadás színterület „Igazház” 1790-es kiadásának példányát és az úttörők néhány kisebb relikviáját. Kép az akkori idők hősnőjéről, *Mór Annáról*, *Lavotta János* karmesterről, *Dugonics Andrásról*, *Kazinczyról* és néhány nemes úrról, aki támogatta a magyar színészet első lépéseit. Itt van a német színház egyik színlapja 1802-ből, amely a Medeat hirdeti, *Nutzöl Józsefnek*, császári udvari teátrum tagjának felépítésével, aki „Budán, a Vizivárosban Falk utca házában”, magyarul játszik a Medeatban.

A kolozsvári kezdő korszak emlékei is itt sorakoznak, köztük a *Hamlet Kazinczy* fordításában. Az első magyar *Hamlet*-fordítást *Kassán* adták ki, s a darabot *Kolozsvárott* játszották először magyarul. Az elsőnek előadott darabok között szerepel *Ernő Mihály* fordításában *Ifland* „Az erősen megfeszült nőr elpattan” című „ézeréves jüli” is. Másik szekrényben *Katona József* eredeti kéziratában a „*Jolanta* a jeruzsálemi királyné” című *Zigler*-darab, amelyet *Katona* fordított. 1819-ből pesti színlap a „*Tündérek Magyarországon*” című darabról, amelyben *Déryné* neve is szerepel.

Itt láthatjuk a pesti színjátszó társaság miskolci szereplésének emlékeit is. Mellettük kép

mények között nagy szó volt. Az abszolutizmus idején a magyar fellángolás még erőteljesebb volt a lelkében, ekkor jött a nemzeti dráma, amely inkább szónokias volt, mint drámai, de ezt a kor hozta magával. És jött a népszínmű újabb hódító lendülete *Blahánéval* és *Tamáival* és egyre magyarábbá vált az elnémetesített Pest-Buda.

Most azt említem, hogy a magyar színpad után, amikor a múlt század vége felé megkezdődött elzsidósodása, letért eredeti nemes útjáról és a zsidó szerzők darabjai hozzájárultak a magyar nyelv megromlásához. A színház-történész megjegyzi, hogy a színészek között akkor kezdtek elszaporodni a zsidók, amikor a 70-es években a színészegyesület nyugdíjintézete megalakult és a pálya biztosabbnak látszott. Addig jó részt nemes magyar családok és református papok gyerekeiből rekrutálódtak a színészek. A színésztársadalom még nagyobb elzsidósodását a magánszínház zsidó igazgatói és tőkésai, nemkülönben a zsidó sajtó segítették elő. Megjegyzem itt, hogy hála Istennek, a magyar színészet másfélszázados jubileumi évében sikerült kiharcolnunk azt, hogy a magánszínházak visszakerekjenek keresztény magyar kézbe, s most a magyar színpad teljes megújulását várjuk.

Ha méltó akar lenni...

Amikor azt kérdezem, hogy mint magyar szerepek kitűnő alakítója és mint színházi történész, mit tart a magyar színpad jövő feladatának, ezeket mondja:

— A színészet egyike a legnemzetibb művészeteknek, mert alapja a nyelv. Tehát a színészet a magyar nyelv törvényei szerint és annak szellemében fejlődhetik egészséges irányban. A színház ne csak szórakozóhely legyen, hanem valamennyire az iskola és a művészet temploma is. Hirdesse az irodalmi színvonalon álló darabokkal a magyar szellemiséget, ne keresse az olcsó fogásokat, hanem mindig nemes művészi eszközökkel dolgozzék. Egyszóval azt kívánom, hogy nemesedjék meg az egész magyar színészet. A világon minden változik. Változik a színpad, az irodalom is, időnként, miként a természet, felújul az emberiség is. Minden kornak megvannak az uralkodó eszméi, amelyek természetesen teret kaphatnak a színpadon is. Fontos principium, hogy a színészet sose akarjon leszállni a közönség izléséhez, hanem ellenkezőleg, emelje a tömegek izlését és finomítsa művészi érzékét.

Amíg beszélgetünk, tovább nézegetem a színészemlékeket. Itt a kolozsvári régi *Farkas-utcai színház* színpadának egy darabját, amott *Mór Anna* jelmezeit, másutt *Katona József* hajfürtjeit, aztán *Egressy Gábor* színpadi festékes ládáját, *Bulyovszkyne Szilágyi Lilla* megmintázott szép kezét, *Szerdahelyi József* magyar nyakkendőjét, himzett fűzőjét, a *Bánk bán* első színlapját látom, amely bizonyítja, hogy először *Kassán* került színpadra 1833 február 15-én, *Kántornéval*, *Egressyvel*, *Dérynével*, *Szentpéterivel*, *Megyerivel* a főszerepekben. Amott egy útlelvi tünik szemből, amelyet *Szilágyi Pál* kapott azért, hogy *Bécsbe* mehessen táncosként a *Kassai színtársulat* megújítására.

Régi nagy színészek képei köszöntenek a *Bánk bán*, *Lendvai Márton*, *Egressy*, *Udvarhelyi*, *Lendvayné*, *Megyeri*, *Szentpéter*, *Fáncsi Lajos*. A Nemzeti Színház megnyitó ünnepségének relikviái *Vörösmarty*, *Bajza*, *Földváry arcképeivel*. A népszínmű történetének sok érdekessége: *Tamási* fokosa, *Réthy Mihály* csikós-csizmája, *Szentgyörgyi* fokosa, *karikásostora*, *csikós süvege*, *pipája*. *Kossuth*, *Wagner Richard* levelei, ezüst és bronzkoszorúk, amelyek *Szacsavay*, *Jászai*, *Szentgyörgyi* dicsőségét hirdetik. 48-as honvédtisztai óv, amely *László Józsefnek*, a Nemzeti Színház tagjának tulajdona volt és amelyet *Szentgyörgyi Bem* apó szerepében viselt. Képen, szoborban itt látjuk a magyar színészet nagyjait: *Gyenes Lászlót*, *Szerdahelyit*, *Szacsavait*, *Rákosi Szidit*, *Déryné*t, *Kántornét*, *Tóth Józsefet*, *Vizváry Gyulát*, *Tamási Józsefet*, *Nagy Imrét* és másokat.

Itt, a magyar színművészet régi emlékei és nagyjainak arcmásai közt még erőteljesebben érezzük, milyen komoly feladat vár a megújuló magyar színpadra, s mennyit kell nemesednie, ha méltó akar lenni a dicsőséges régmúlhoz.

Somody István